

Ігор Грицяк,

*доктор наук з державного управління, професор,
завідувач кафедри європейської інтеграції НАДУ*

Тетяна Камінська,

магістр державного управління

Створення, розширення та діяльність Північноатлантичного Альянсу (НАТО)

Досліджуються найбільш важливі чинники й справжні причини створення НАТО, позбавлені колишніх ідеологічних нашарувань і стереотипів, які вплинули на його розширення та еволюцію концептуальних засад діяльності.

Ключові слова: євроатлантична інтеграція, військово-політичний блок, нові геополітичні умови, План дій щодо членства в НАТО, колективна оборона країн-членів.

The research is focused on the most important factors and real reasons of NATO foundation, all factors of former ideological thinking and stereotypes, which have influenced the expansion and evolution of the conceptual bases of NATO activity, are excluded from current research.

Key words: Euro-Atlantic integration, military-political union, new geopolitical condition, The action plan on membership to NATO, The Collective defense of countries-members to NATO.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Ефективне функціонування сучасної системи колективної безпеки, роль Північноатлантичного Альянсу (НАТО) і, зокрема, його європейської складової у цій системі відповідають національним інтересам України та її зовнішньополітичним пріоритетам. Тому намагання України втілювати в життя національну стратегію, кінцевою метою якої є повномасштабна інтеграція до європейських та євроатлантичних структур безпеки, та найрізноманітніші питання, пов'язані з цими структурами, становлять безперечний інтерес для науки державного управління.

Актуальність дослідження в межах цієї статті зумовлена передусім тим, що сьогодні необхідно дослідити справжні причини створення Північноатлантичного Альянсу, позбавлені колишніх ідеологічних нашарувань і стереотипів. Це дасть змогу наблизитися до розуміння основних цінностей трансатлантичних відносин, які були в основі євроатлантичної інтеграції і дотепер залишаються однаковими і для Європи, і для Америки та є орієнтиром для України. Більше того, виявлення особливостей євроатлантичної інтеграції в історичній ретроспективі може допомогти знайти відповідь на запитання про те, яка інтеграція для України має бути першою - європейська чи євроатлантична?

Ще одним аргументом щодо актуальності вивчення окремих аспектів створення, розширення та діяльності Північноатлантичного Альянсу є Державна цільова програма підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації фахівців у сфері європейської та євроатлантичної інтеграції України на 2008-2011 роки, яка діє з минулого року. Йдеться про поглиблення досліджень у цих сферах, результати яких можуть бути використані передусім державними службовцями в процесі реалізації зазначеної програми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Організація Північноатлантичного договору (НАТО) перебуває в процесі постійної трансформації, унаслідок чого наукові праці та розробки проблеми місця НАТО в системі колективної безпеки швидко стають неактуальними. Зважаючи на складність і динамічність євроатлантичної проблематики як предмета наукових досліджень, науковці не дотримуються спільної лінії щодо зміненої ролі НАТО у світі, місця НАТО в системі сучасної колективної безпеки, нової місії НАТО тощо.

Наприклад, одні вчені стверджують, що ця організація прийняла нову форму після закінчення Холодної війни, на що знадобилося багато часу, якщо врахувати складність перетворення системи самої організації та взяти до уваги потребу в реформах у багатьох сферах, у тому числі і необхідність реформування управлінської системи НАТО. Інші науковці вважають, що діяльність так званого "нового" НАТО бере свій початок з часів розгортання перших миротворчих операцій поза власними межами та розширення співпраці з іншими країнами, які не є членами НАТО. Існує й інша позиція, згідно з якою стверджується, що "нова місія" НАТО була започаткована після подій 11 вересня 2001 р. разом із застосуванням ст. 5 Вашингтонського договору, після чого НАТО став бюрократичною організацією, від якої швидкими кроками прямують європейці, розвиваючи власну безпекову політику та набираючи обертів реальної незалежності, організацією, чий час уже давно вийшов.

Ще один альтернативний погляд на ці проблеми доводить, що офіційно існування НАТО ніколи не залежало повністю лише від загрози з боку Радянського Союзу. Прихильники такої теорії стверджують, що роль НАТО

полягає також в інтегруванні Західної Європи та в загальних цінностях, які розділяли члени НАТО, при цьому виступаючи в ролі гаранта певної стабільності в Західній Європі в часи Холодної війни та після неї. Прихильники такої позиції стверджують, що потреба в НАТО залишилась і після Холодної війни та після подій 11 вересня 2001 р. лише завдяки його власній еволюції. Трансформація НАТО в період Холодної війни відбувалася у форматі від традиційної форми військового Альянсу колективного захисту до політично-військової організації у сфері безпекової співпраці, достатньо бюрократичної і такої, що має розвинений комплекс процесу прийняття рішень.

Таке розмаїття думок та позицій з приводу тематики "нової" місії НАТО ще раз доводить нерозкритість багатьох питань, пов'язаних з НАТО. Відповіді на ці питання можна знайти в глибокому і неупередженому аналізі історичних фактів про організацію Північноатлантичного Альянсу, його становлення і розвиток.

Найрізноманітніші аспекти євроатлантичної інтеграції продовжують бути предметом досліджень багатьох вітчизняних учених. Однак заради справедливості варто зазначити, що ці дослідження мають фрагментарний, малосистемний характер, оскільки у вітчизняній науці ще тільки відбувається постановка наукової проблеми євроатлантичної інтеграції, теоретичні дослідження в цій сфері ще не отримали належного рівня розробки, унаслідок чого взагалі відсутні серйозні напрацювання в цій царині. Невисокий ступінь наукових пошуків і вивчення лише окремих аспектів євроатлантичної інтеграції пояснюються передусім, напевно, внутрішніми й зовнішніми чинниками й процесами, що відбуваються в Україні.

Проте сучасному стану та перспективам розвитку євроатлантичної інтеграції присвячені наукові розвідки таких вітчизняних учених, як Ю.М.Бажал, О.С.Бодрук, В.М.Бегма, В.В.Говоруха, Ю.Г.Даник, В.Г.Бульба, В.П.Горбулін, В.Замятін, О.В.Семіков, М.В.Сунгуровський, Б.О.Парахонський, Г.Перепелиця, С.Пирожков, В.М.Рижих, А.Є.Тамм, В.М.Телелим, О.О.Труш та ін. Серед зарубіжних учених, які досліджують євроатлантичну проблематику та більш-менш відомі в Україні, - такі як В.Андерсон, Ф.Букгарт, М.Бозе, Дж.Боравські, Дж.Варвік, Н.Віггесгауз, Дж.Вуудлів, В.Гейнеман, В.Гілл, П.Гюнтер, С.Едді, Л.Каплан, Р.Кеохен, С.Лазарєв, Р.Стенлі, Ю.Томас-Дюрель та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується стаття. Увага вітчизняних учених зосереджена передусім на внутрішніх питаннях, пов'язаних з євроатлантичною інтеграцією України, і при цьому вони надто мало використовують зарубіжні наукові розробки, які пояснюють істинні причини створення НАТО, особливості його становлення, розширення, організації діяльності, управління організаційними структурами тощо. Зокрема, недостатнім є вивчення справжніх причин, які

вплинули на створення Північноатлантичного Альянсу, його подальшого розширення та основних концептуальних засад діяльності.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою дослідження в рамках цієї статті є вивчення найбільш важливих чинників, які вплинули на створення, розширення та концептуальні засади діяльності НАТО.

Для досягнення поставленої мети доцільно виконати такі завдання: а) з'ясувати в загальних рисах історичні обставини створення та розширення НАТО; б) проаналізувати засадничі концептуальні положення діяльності НАТО з означенням так званих стратегічних періодів.

Виклад основного матеріалу з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Історія Організації Північноатлантичного договору безпосередньо пов'язана з подіями, які відбувалися після Другої світової війни, хоча корені започаткування організації можна виявити ще глибше. Відомо, що Європа ще з часів Французької революції кілька разів змінювала мирним шляхом основи своєї безпеки:

- вперше питання європейської системи безпеки розглядалися ще в 1815 р. на Віденському конгресі, основною метою якого було стримування загрози великомасштабної європейської війни протягом 99 років;

- більш ніж через сто років (1919 р., Версаль) європейська система безпеки зазнала певних змін. Одну з головних ролей у цьому процесі відіграв Президент США Вудро Вільсон. Однак США не брали участі в будь-яких європейських безпекових структурах, створених за їх же допомогою, що негативно вплинуло на позиції США в Європі та, врешті-решт, призвело до трагічних наслідків - Другої світової війни;

- після закінчення війни у 1945 р. знову настав час перегляду основних засад європейської системи безпеки. Спочатку великі держави світу створили систему безпеки, яка ґрунтувалася на принципах, закріплених у Статуті ООН та проголошених на Ялтинській і Потсдамській конференціях. Однак уже у 1947 р., зрозумівши, що ця система не здатна стримати воєнну експансію європейських країн з боку Радянського Союзу, лідери західних країн створили більш ефективну систему колективної безпеки для мирного часу. В її основу були покладені "Доктрина Трумена" і "План Маршала". З цього приводу історик Д.Гаддіс вважає, що ідея військового союзу була ініційована самими європейцями, які досить чітко окреслили необхідність створення саме військового, а не економічного Альянсу згідно з "Планом" Маршала [1, с. 28].

Повертаючись до питання про витоки створення НАТО, необхідно зазначити, що в період між 1945-1949 рр. для держав Західної Європи та їх союзників у Північній Америці постала нагальна проблема повоєнної відбудови економіки [2, с. 142-150]. Крім того, західні країни переживали страх перед можливою радянською територіальною та воєнною експансією. На

відносини колишніх союзників також впливали розбіжності щодо мирної розбудови Європи (йдеться про Німеччину та Австрію) [3, с. 15-18].

Привид озброєного та зміцненого Радянського Союзу раптово навис над Європою у вигляді неприйнятної для них реалії. Більше того, після закінчення війни західні союзники (Франція, Британія та США) виконали взяті під час війни зобов'язання щодо скорочення оборонних структур та чисельності збройних сил. Радянський Союз не тільки цього не зробив, а навпаки активно розвивав радянську військову інфраструктуру, що викликало занепокоєність в урядів західних, які зрозуміли, що радянське керівництво мало намір повністю зберегти існуючі та створити найсильніші у світі збройні сили. Більше того, з огляду на проголошені ідеологічні цілі Комуністичної партії Радянського Союзу стало очевидно, що всі заклики до поваги Статуту ООН та міжнародних домовленостей, які були досягнуті наприкінці війни, не гарантували суверенітету та незалежності будь-якій країні світу. Ці побоювання посилились після того, як багатьом країнам Центральної та Східної Європи Радянським Союзом були нав'язані недемократичні форми правління, жорстоко придушувались будь-які прояви опозиції, зневажались елементарні права людини, громадянські права і свободи. Східна Європа була штучно відділена від Західної Європи та перебувала під впливом Радянського Союзу. Виникло два політичних блоки. Крім того, непевності ситуації додавав той факт, що в урядах і парламентах багатьох західних країн були представлені впливові комуністичні угруповання [4, с. 1-45].

Таким чином, у період між 1947 та 1949 рр. сталася низка драматичних подій, суть яких зводиться до такого: конфлікт навколо Ірану (Фултонська промова У.Черчеля 8 березня 1946 р., де було зазначено, що Москва переродила Європу залізною завісою); підтримка керівництвом СРСР комуністів Греції, які розв'язали громадянську війну (жовтень 1946 р.); Доктрина Трумена (березень 1947 р.); відмова СРСР від Плану Маршала (1947 р.); прихід комуністів до влади в Чехословаччині, де вони не мали підтримки більшості населення (лютий 1948 р.); блокада Західного Берліну радянськими військовими силами (літо 1948 р.) [5].

Реакцією на ці події стало підписання 17 березня 1948 р. Брюссельського договору, першим кроком до якого вважається виступ 22 січня 1948 р. міністра закордонних справ Великобританії Е.Бевіна в Палаті громад британського парламенту з пропозицією створити Союз західних країн. Підтримавши цю пропозицію, Великобританія, Франція, Бельгія, Нідерланди і Люксембург закріпили її в Брюссельському договорі [6]. Країни-засновники прагнули створити спільну систему оборони та зміцнити взаємні зв'язки в такий спосіб, аби ефективніше протистояти ідеологічній, політичній та військовій загрозі своїй безпеці [7, с. 3-14].

Проте досить швидко стало зрозумілим, що без допомоги Сполучених Штатів Америки цей Альянс є абсолютно неконкурентним з радянським гігантом. Протягом місяця відбулися переговори між учасниками Брюссельського договору та США і Канадою щодо створення єдиного Північно-атлантичного Альянсу на засадах гарантій безпеки та взаємних зобов'язань між Європою та Північною Америкою [8]. Держави, що підписали Брюссельський договір, запросили Данію, Ісландію, Італію, Норвегію і Португалію взяти участь у цьому процесі. Переговори зазначених країн тривали протягом липня 1948 р. - лютого 1949 р. [9]. Кульмінацією цих переговорів було досягнення 4 квітня 1949 р. всіх домовленостей та підписання Північно-атлантичного (Вашингтонського) договору за участю країн Бенілюксу, Великобританії, Данії, Ісландії, Італії, Канади, Норвегії, Португалії, США та Франції, що започаткував спільну систему безпеки на основі партнерства цих дванадцяти країн [5].

Варто зазначити, що проти членства Норвегії, Ісландії та Португалії на момент підписання договору і на першій стадії становлення Альянсу виступали деякі європейці, які відстоювали географічну та культурну "віддаленість" та неналежність цих країн до Європи. Проте їх членство активно підтримували США [3, с. 32].

Створення НАТО прискорило та зміцнило процес інтеграції країн західної демократії. Альянс був покликаний гарантувати безпеку для країн-членів на випадок нападу СРСР та його союзників та протидіяти будь-яким планам нападу на Західну Європу [10, с. 25]. Новий союз мав також підтримувати зусилля урядів країн-членів, спрямовані на створення суспільного ладу, який був би вільним від тоталітаризму та поважав права і свободи кожної людини [11].

Тим часом світ змінювався, міжнародні події 50-х рр. призвели до початку війни в Кореї. Все це досить явно підтвердило побоювання країн-засновниць НАТО щодо експансіоністських амбіцій Радянського Союзу та значно активізувало їх зусилля, спрямовані на створення військових структур, необхідних для реалізації взаємних зобов'язань у сфері спільної оборонної політики [2, с. 142-150]. Присутність північноамериканських сил на європейській території на прохання урядів європейських країн суттєво вплинула на перебіг подій. Це допомогло примусити керівництво Радянського Союзу відмовитися від уявлення про те, що агресія може бути успішною.

З часом кількість членів НАТО зростала. Вступ у 1952 р. до союзу Греції та Туреччини не викликав таких жорстких спорів та полеміки, як вступ Ісландії, Норвегії та Португалії. Проте питання географічного розташування знову постало на перше місце. Досить вагомим аргументом було те, що ці дві країни не були демократіями (така ж сама позиція висловлювалася і під час обговорення членства Португалії). Через три роки після всту-

пу до НАТО Греції та Туреччини у 1955 р. приєдналася Федеративна Республіка Німеччини, членство якої було окреслено частиною Паризьких домовленостей у жовтні 1954 р. і залишалося досить делікатним питанням. Достатньо довго не приймали до НАТО Іспанію у зв'язку із недемократичністю її тодішнього уряду. Лише в 1982 р. Іспанія отримала дозвіл на вступ до НАТО [4, с. 721-742].

Після закінчення "холодної війни" перед США в їх європейській політиці поряд із старими постали і нові завдання. На цей раз США повинні були взяти на себе ініціативу європейського архітектора з тим, щоб охопити всі країни континенту і таким чином стабілізувати загальну ситуацію в Європі. Політика США мала поширюватися на західні країни, країни колишнього соціалістичного табору в Центральній Європі і, найголовніше, на Росію та колишні радянські республіки [2, с. 142-150].

На початку 90-х рр. ряд східноєвропейських країн дійшли висновку про те, що вступ до НАТО дозволить їм найкращим чином реалізувати власні інтереси гарантування безпеки в майбутньому. В березні 1999 р. в НАТО вступили Угорщина, Польща та Чехія, які до того досить активно співпрацювали з ним. В результаті чисельність членів НАТО досягла вже 19 країн. До початку переговорів про вступ до НАТО були запрошені на Празькому саміті Північноатлантичного союзу в листопаді 2002 р. Болгарія, Латвія, Литва, Румунія, Словаччина, Словенія та Естонія. У березні 2004 р. всі зазначені країни успішно вступили до Альянсу [4, с. 733-742].

Останнє розширення НАТО ще не пройшло свою повну фазу. Протягом 2-4 квітня 2008 р. на саміті НАТО у Бухаресті головним питанням для обдумування державами-членами були кандидатури Албанії, Хорватії та Македонії. Союзники погодились запросити до Альянсу Албанію та Хорватію. Проте, незважаючи на думку про відповідність Македонії вимогам членства, цю країну не було запрошено до Альянсу, оскільки до уваги взяли факт блокування цього питання Грецією у зв'язку із суперечками щодо назви Македонії як країни [12, с. 20-45].

Другим головним питанням для роздумів під час саміту була пропозиція включити до Плану дій щодо членства в НАТО (ПДЧ) Грузію та Україну. Надання ПДЧ цим двом країнам повністю було підтримане США. Проте, незважаючи на стрімку підтримку Америки, після досить тривалих дебатів до саміту та під час самого саміту союзники вирішили не пропонувати ПДЧ Грузії та Україні. Західні експерти стверджують, що союзники вирішили перенести розгляд надання ПДЧ для України та Грузії на наступний саміт. Офіційно було оголошено, що Грузія має тривалі та складні внутрішні сутички, а в Україні існує досить сильна громадська опозиція членству. Однак, незважаючи на те, що ПДЧ не надає ніяких гарантій членства, союзники перш за все остерігались реакції Росії, таким чином зважаючи на протест

Росії щодо співпраці цих двох країн з НАТО. Тому союзники зазначили, що Україна та Грузія обов'язково стануть членами НАТО, проте не зазначили, коли це може відбутися, при цьому погодившись переглянути питання ПДЧ на зустрічі міністрів закордонних справ НАТО в грудні 2008 р. Серпневий конфлікт 2008 р. між Грузією та Росією висунув перспективи членства Грузії та України та майбутнє відносин НАТО - Росія на передній план у всіх дискусіях. Однак і зустріч у грудні не прискорила можливості ПДЧ для Грузії та України [12, с. 61-67].

9 липня 2008 р. в стадію прийняття в члени НАТО вступили Албанія та Хорватія. Повноцінним членом НАТО Албанія стала в травні 2009 р.

Від самого початку існування Організації Північноатлантичного договору до 1955 р. її діяльність базувалася на концепції оборони. У 1954 р. СРСР запропонував прийняти його до НАТО, але йому було відмовлено [13]. НАТО надіслав відповідь, яка стверджувала нереальність обговорення такого прохання. Радянський Союз, враховуючи таку відповідь та факт приєднання до НАТО Федеративної Республіки Німеччини у 1955 р., підписав Варшавський пакт про створення однойменної організації, відомої під назвою "Варшавський договір". До складу цієї організації увійшли Німецька Демократична Республіка (східна Німеччина), Польща, Угорщина, Чехословаччина, Румунія, Болгарія та Албанія.

Протистояння СРСР та НАТО значно посилилося після утворення другого блоку (тобто "Варшавського договору") та зміцнення позицій СРСР. Це призвело до необхідності перегляду стратегії НАТО та запровадження нової стратегії "масованого контрудару", яка застосовувалася в період 1955-1967 рр. Акцент цієї стратегії зміщався в бік повної готовності до війни з використанням ядерної зброї. Принциповою особливістю цього періоду був розвиток політичних консультацій між державами-членами щодо усього спектра питань про відносини між Сходом і Заходом. Ці консультації починаючи з найпростіших форм - обміну думками та інформацією - і закінчуючи відвертими дискусіями у керівних органах Альянсу, поступово набували характеру безперервного процесу і забезпечили високий рівень взаєморозуміння та врахування інтересів кожного учасника Договору ще на стадії розробки політичних рішень. У такий спосіб вдалося досягати консенсусу в процесі прийняття рішень, які, відтак, є дійсно спільними і водночас враховують специфіку позицій кожної держави-члена Альянсу. Як справедливо наголошують його офіційні представники, "процес консультацій став життєвою силою Альянсу"[5].

Так званий третій стратегічний період, або третя стратегія "гнучкого реагування" НАТО була розпочата в 1967 р. після схвалення Північноатлантичною радою доповіді "Про майбутні завдання Альянсу" (так званої "доповіді Армеля") і тривала до 1991 р. Країни-члени зобов'язалися підтриму-

вати необхідний військовий потенціал як для оборони, так і для стримування, до того ж для пошуків шляхів послаблення напруження у відносинах між двома блоками. Ставка робилася на потужні збройні сили [5].

Ці корективи стратегічної концепції відбувались у період занепокоєння станом міжблокових відносин на Заході і на Сході та можливості небезпеки для світу. Після закінчення "Карибської кризи" 1963 р. обидва табори демонстрували готовність до порозуміння у сфері знищення ядерного протистояння [13]. Важливим документом про це була Московська угода США, СРСР та Великої Британії 1963 р. щодо заборони ядерних випробувань у трьох сферах та стосовно переговорів про нерозповсюдження ядерної зброї, які завершилися у 1968 р. підписанням угоди трьох держав. Звичайно, значну роль відіграла і позиція Франції, президент якої (Ш. де Голль) висловлював незадоволення з приводу існуючого поділу світу. У 1966 р. Франція вирішила вийти з військової структури НАТО, що зовсім не означало виходу з оборонного Альянсу чи дистанціювання від стратегії, проте абсолютно чітко означало зміну післявоєнної системи міжнародних відносин і початок нового етапу в історії НАТО. Значну роль в усвідомленні нових реалій відносин Схід - Захід відігравала позиція керівництва Соціал-демократичної партії Німеччини. Ця партія стала урядовою у 1966 р., а її лідер - міністр закордонних справ В.Брандт - неодноразово висловлювався за нормалізацію відносин з державами Східної Європи [5].

Досить позитивно на загальну атмосферу безпеки вплинули договори Федеративної Республіки Німеччини 1970-1973 рр. з СРСР, Польщею, НДР та Чехословаччиною про нормалізацію відносин і визнання існуючих кордонів, Чотиристороння угода (США, СРСР, Велика Британія та Франція) 1972 р. щодо статусу Західного Берліна, Угоди 1972 р. між СРСР та США про обмеження стратегічних озброєнь і про системи протиракетної оборони, Віденські переговори (1973 р.) про взаємне скорочення збройних сил і, нарешті, Гельсінська нарада з питань безпеки та співробітництва у Європі, де в 1975 р. глави 35 держав і урядів підписали знаменитий Заключний акт [5].

Ці події хоч і засвідчували зменшення напруженості між Сходом і Заходом, проте не призвели до послаблення зусиль членів Північноатлантичного Альянсу із забезпечення обороноздатності. Наступним кроком став новий виток політичної конфронтації та військового протистояння, що були пов'язані з такими актами: радянська інтервенція в Афганістані, розміщення в СРСР ракет СС-20 і своєрідна "відповідь" Заходу - розташування в Європі ракет "Першинг", початок розробки Сполученими Штатами Стратегічної оборонної ініціативи (так звані зоряні війни) та ін. Загострення відносин зі Сходом врешті-решт призвело до відновлення діяльності Західно-європейського союзу (1984 р.) [13].

Загострення тривало до кінця 1985 р. Після приходу до влади в СРСР М.Горбачова почалися регулярні зустрічі з лідерами США та інших західних країн і переговорний процес між Сходом і Заходом набув незворотного характеру [7]. У грудні 1987 р. М.Горбачов і Р.Рейган підписали у Вашингтоні договір про повну ліквідацію ракет середньої дальності. Це було перше реальне знищення цілого класу сучасних потужних озброєнь [8].

Незабаром після того процес кардинальних змін між Сходом і Заходом набув несподівано стрімкого розмаху. Переломним став 1989 р., який розпочався із повного виведення всіх радянських військ з Афганістану і завершився першими в історії відвідинами міністром закордонних справ СРСР Е.Шеварднадзе Штаб-квартири НАТО в Брюсселі та переговорами з Генеральним секретарем НАТО М.Вернером і постійними представниками держав-членів Альянсу. У проміжку між цими двома подіями були: прихід до влади в Польщі першого на сході Європи некоммуністичного уряду Т.Мазовецького, демократичні (так звані оксамитові) революції в Угорщині, НДР, Чехословаччині та, нарешті, падіння сумнозвісного Берлінського муру, що символізувало початок якісно нового періоду у світовій історії. Упродовж 1990-1991 рр. перехід влади до демократичних сил відбувся і в інших країнах Східної Європи та в союзних республіках СРСР [9]. Наслідком цих змін стали об'єднання Німеччини, припинення "холодної війни", розпад СРСР і Варшавського блоку. Європа та світ опинилися у принципово новій політичній ситуації.

Ці кардинальні зміни не могли не вплинути на Північноатлантичний Альянс і зумовили початок процесу його адаптації до нових геополітичних умов. Відразу після 1991 р. Альянс розпочав трансформацію своїх концепцій і структур [8]. Основною метою НАТО залишилася колективна оборона країн-членів, але вона була доповнена завданням зміцнення безпеки на всьому європейському континенті. Зростання уваги Альянсу до європейського напрямку підсилювалося бажанням США підвищити відповідальність (насамперед фінансову) європейців за власну безпеку.

Таким чином, як показує історія НАТО, його успіх у створенні миру в Західній Європі пояснюється, насамперед, як ліберальною природою європейських країн, так і посиленням співпраці між Західною Європою, а потім ЄС та НАТО. Як Європа, так і НАТО були достатньо вагомими джерелами стабільності протягом "Холодної війни". Природа посилення впливу міжнародних інституцій на країни-члени активно впливає на подальшу поведінку країн, оскільки вони дотримуються правил і стандартів цих інституцій. Таким чином, країни засвідчують своє бажання подальшої співпраці, прагнучи стабільності.

У час, коли базові цінності зазнали загрози у всьому світі від спільного ворога у формі комуністичної ідеології, НАТО надав своїм членам струк-

туру, яка визначала спосіб формування громадянських цінностей, видалення історичних привидів розділу та, взамін, побудови спільного й мирного майбутнього [13].

Майбутнє НАТО сьогодні не може бути чітко визначеним, хоч всі дії заплановані та проаналізовані заздалегідь. На думку Р.Мур, сьогодні ситуація визначення перспектив діяльності організації набагато простіша, ніж у 1990 р., коли Альянс розпочинав концентрувати зусилля на розгортанні своїх політичних амбіцій з метою висвітлення стабільності на сході, не маючи при цьому чітко сформованих та проаналізованих планів дій, формуючи їх паралельно з виконанням. Нова місія НАТО була досить глибоко укорінена в досвіді "холодної війни" щодо творення миру в Європі. У зв'язку з подіями 90-х НАТО розпочав використовувати цей досвід під час удосконалення різноманітних механізмів, включаючи нові інституції, нове партнерство та процес розширення - всі вони спрямовані на полегшення створення ліберальної європейської безпеки [14, с. 18-31].

На підставі викладеного можна зробити такі *висновки з даного дослідження*:

1. Прагнення Великобританії, Франції, Бельгії, Нідерландів і Люксембургу створити спільну систему оборони та зміцнити взаємні зв'язки у такий спосіб, аби ефективніше протистояти ідеологічній, політичній та військовій загрозі своїй безпеці з боку СРСР, знайшло своє вираження у підписанні 17 березня 1948 р. Брюссельського договору.

2. 4 квітня 1949 р. було підписано Північноатлантичний (Вашингтонський) договір за участю країн Бенілюксу, Великобританії, Данії, Ісландії, Італії, Канади, Норвегії, Португалії, США та Франції, який започаткував спільну систему безпеки на основі партнерства зазначених дванадцяти країн. Створення НАТО прискорило та зміцнило процес інтеграції країн західної демократії.

3. Аналіз загальних концептуальних положень діяльності НАТО показує, що з початку існування і до 1955 р. її діяльність базувалася на концепції оборони (так званий перший стратегічний період). Загострення протистояння СРСР та НАТО зумовило перегляд цієї стратегії та вироблення нової стратегії "масованого контрудару", суть якої зводилася до повної готовності до війни з використанням ядерної зброї. Ця стратегія застосовувалася протягом 1955-1967 рр. (другий стратегічний період). Так званий третій стратегічний період, або третя стратегія "гнучкого реагування" НАТО була розпочата в 1967 р. після схвалення Північноатлантичною радою доповіді "Про майбутні завдання Альянсу" ("доповідь Армеля") і тривала до 1991 р. Відразу після 1991 р. Альянс розпочав трансформацію своїх концепцій і структур. Основною метою НАТО залишилася колективна оборона країн-членів, але була доповнена завданням зміцнення безпеки на всьому європейському кон-

тиненті. Зростання уваги Альянсу до європейського напрямку підсилювалося бажанням США підвищити відповідальність (насамперед фінансову) європейців за власну безпеку. Ці кардинальні зміни не могли не вплинути на Північноатлантичний Альянс і зумовили початок процесу його адаптації до нових геополітичних умов (четвертий стратегічний період).

Перспективи подальших розвідок у даному напрямі. У подальшому доцільно було б дослідити механізми співробітництва країн-членів НАТО, зокрема в питаннях управління у сфері євроатлантичної інтеграції. Результати таких досліджень могли б бути корисними для відповідних вітчизняних інституцій.

Список використаних джерел

1. John Lewis Gaddis. We Now Know: Rethinking the Cold War / John Lewis Gaddis. - New York : Oxford University Press, 1997. - 448 с.
2. Гончар Ю. Б. Маастріхт, США і європейська безпека / Ю. Б. Гончар // Питання нової та новітньої історії. - К., 1995. - № 41. - С. 142-150.
3. Caddis J. History, grand strategy and NATO enlargement: Survival. - New York : Oxford University Press, 1998, - 145 s.
4. Fierke K. M. Constructing institutional interests: EU and NATO enlargement: Routledge, part of the Taylor & Francis Group / K. M. Fierke, A. Wiener // Journal of European Public Policy. - 1999, Vol. 6, N 5. - 2 December. - S. 1-45, 721-742.
5. Організація Північноатлантичного Договору: зміст і характер діяльності, утворення та розвиток Альянсу. - Режим доступу : <http://carpathia.gov.ua/ua/127.htm>
6. The Brussels Treaty, 17 March 1948. - Режим доступу : <http://weu.int/index.html>
7. Documents Relating to American Foreign Policy, NATO and its Contemporary Issues. - Режим доступу : <http://mtholyoke.edu/acad/intrel/coldwar.htm>
8. НАТО : Довідник. - К., 2006. - 383 с.
9. Фелкенрат Р. Європейська безпека і НАТО / Р. Фелкенрат // Нац. безпека і оборона. - 2000. - № 7. - С. 33.
10. A Report of the George C. Marshall European Center for Security Studies Conference: The EU & NATO : Harmonizing Efforts in Southeast Europe. - Berlin, Germany, 2003. - 510 s.
11. NATO-EU: A strategic partnership. - Режим доступу : <http://www.nato.int/issues/nato-eu/index.html>
12. NATO Enlargement: Albania, Croatia and Possible Future Candidates: Foreign Affairs, Defense, and Trade Division UK / Vincent Morelli, Paul Belkin, Carl Ek, Jim Nichol, and Steven Woehrel. - 2008. - 345 s.
13. НАТО як міжнародна організація безпеки і оборони. - Режим доступу : <http://siver.uct.ua/nato/4.2.1.ppt>
14. Rebecca R. Moore: Nato's New Mission: Projecting Stability in a Post-Cold War World / R. Rebecca. - 2007. - 210 s.